

Бутузова Л.П., Жук А.В. Професійна активність як важлива компетенція сучасного педагога // Global science: prospects and innovations. Proceedings of the 8th International scientific and practical conference. Cognum Publishing House. Liverpool, United Kingdom. 2024. Pp. 256-265. URL: <https://sci-conf.com.ua/viii-mizhnarodna-naukovo-praktichnakonferentsiya-global-science-prospects-and-innovations-28-30-03-2024-liverpulvelikobritaniya-arhiv/>.

Секція 14: Психологічні науки

УДК: 378:159.98-057.86

ПРОФЕСІЙНА АКТИВНІСТЬ ЯК ВАЖЛИВА КОМПЕТЕНЦІЯ СУЧАСНОГО ПЕДАГОГА

Бутузова Лариса Петрівна,

канд. психол. наук, доцент кафедри психології,
логопедії та інклюзивної освіти
<https://orcid.org/0000-0002-2112-5211>

Жук Анастасія Валеріївна,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти
фізико-математичного факультету
Житомирський державний університет імені Івана Франка
м. Житомир, Україна

lorabutuzova@gmail.com, nactyazhyk@gmail.com

Анотація. Професійна активність педагога визначається як здатність до самостійного, творчого виконання професійних завдань, до постійного та різнобічного професійного розвитку та самореалізації. Професійну активність розглянуто крізь призму основних функції педагогічної діяльності викладача закладу вищої освіти: навчальної, виховної, організаційної, профорієнтаційної та дослідницько-наукової. Розкрито специфіку реалізації педагогічної активності, яка полягає в здатності не лише забезпечувати формування знань, умінь та навичок, а й створювати безпечний розвиваючий простір для розширення траєкторії розвитку студента. Окреслено складові психологічної компетентності в структурі професійної активності сучасного викладача. Визначено та охарактеризовано виклики, з якими стикаються викладачі:

складна взаємодія зі студентами, нестача ресурсів, безпекові заходи, зростаюче робоче навантаження, адаптація до нових технологій.

Ключові слова: компетенція педагога, освіта, професійна діяльність, професійна активність педагога, психологічна компетентність, розвиток, навчально-виховний процес.

Постановка проблеми. Для сучасного викладача професійна активність є не лише важливою навичкою, але й своєрідною траєкторією різнобічного розвитку в царині обраного фаху. Ця компетенція дозволяє йому ефективно виконувати свої професійні обов'язки, забезпечуючи високу якість навчальних результатів та сприяє повноцінному розвитку особистості студента. Саме педагогу належить стратегічна роль у забезпеченні особистісного розвитку студента під час його професійної підготовки.

Проблема професійної активності викладача закладу вищої освіти (ЗВО) не є новою для психолого-педагогічного наукового дискурсу. Вона вивчається як у контексті аналізу самого феномену активності, так і подається з точки зору осмислення видів діяльності, які передбачають її зміст. Ми детальніше зупинимося на аналізі саме діяльнісного аспекту професійної активності педагога сучасного ЗВО. У роботах М. Гриньова та Н. Сайко вона вивчалася як умова формування конкурентоспроможного педагога [6]. В. Радул в своїй праці зробив акцент на психолого-педагогічну підготовці як факторі розвитку соціально-професійної активності особистості [5]. І. Бех розглядає професійну активність педагога як компетенцію, що розвивається в процесі його професійного становлення [1].

Логічним в такому сенсі постає питання її формування на етапі первинної професіоналізації, беручи до уваги узагальнення Р. Монар'єва про те, що активність майбутнього вчителя відображає як рівень розвитку його особистості, так і ієрархією видів діяльності [4].

Аналіз основних показників професійної активності викладачів ЗВО, представлений на публічному сайті університету (зокрема, Житомирського державного університету імені Івана Франка) [6], свідчить, що така професійна

активність розглядається крізь призму різних напрямків діяльності: науково-дослідницької, методичної, організаційної, виховної, профорієнтаційної, професійного розвитку в царині неформальної освіти, підвищення кваліфікації, наукового керівництва та консультування, практичної роботи за спеціальністю.

Мета статті: охарактеризувати зміст та складові професійної активності педагога, відобразити її роль як важливої компетенції у ефективній діяльності конкурентоспроможного фахівця сучасної системи освіти.

Методи дослідження: аналіз та систематизація даних наукових досліджень з цієї тематики, контент-аналіз сайту.

Виклад основного матеріалу. Професійна активність педагога - це здатність до самостійного, інколи творчого виконання професійних завдань, до постійного професійного розвитку та самореалізації. Вона розглядається як компетенція, що включає в себе сукупність знань, навичок, ініціатив та відповідальності педагога в професійній діяльності [3], [5]. Складовими професійної активності сучасного науково-педагогічного працівника є:

- Ціннісно-мотиваційний компонент (ключовий) визначає спрямованість педагога, його інтереси та потреби в професійній діяльності. Він включає такі якості педагога, як: наявність інтересу і мотивації до обраної професії, її цінностей та цілей.

- Когнітивна складова об'єднує знання, вміння та навички, необхідні для успішної професійної діяльності з швидкістю, точністю та ефективністю.

- Діяльнісний компонент вказує на те, як фахівець працює та вчиться, використовуючи свою творчість і саморозвиток. Він передбачає професійні:

- ✓ ініціативність - здатність самостійно приймати рішення та діяти;
- ✓ самостійність - здатність самостійно планувати та виконувати професійні завдання;
- ✓ творчість - здатність до самостійного пошуку нових рішень професійних завдань;
- ✓ відповідальність - здатність усвідомлювати свої обов'язки і відповідальність за їх виконання.

До маркерів професійної активності педагога можна віднести:

- Систематичне підвищення кваліфікації - участь у курсах, тренінгах, семінарах, конференціях тощо. З розвитком суспільства, цифрових технологій воно дозволяє педагогічним працівникам не лише дізнаватися та навчатись чомусь новому, почути думки інших, але й проявити себе в ролі слухача та організатора. Нині існує багато освітніх ресурсів, за допомогою яких можна надихнути себе на цікаві та незвичні заняття, наприклад «Всеосвіта», «На Урок», «LearningApps», «Nearpod», «Padlet», «Wordwall».

- Участь у конкурсах, олімпіадах - отримання нагород та відзнак за професійні досягнення мотивує викладача демонструвати свої навички та знання, підсилює його авторитет та визнання в обраній галузі.

- Методична робота та підготовка методичних матеріалів - розробка та реалізація методичних рекомендацій, посібників, навчальних та робочих програм, конспектів лекцій тощо, що сприяє в подальшому покращенню навчального процесу та забезпечує системний підхід до викладання. Ці матеріали структурують навчальний процес та допомагають студентам у засвоєнні навчального матеріалу. Також викладачі займаються підготовкою модульних контрольних робіт для поточного та підсумкового контролю рівня засвоєння студентами навчального матеріалу.

- Участь у науково-дослідницьких та практичних проектах - збільшує знання, розширює професійний досвід та посилює практично-орієнтоване, засноване на дослідницькій доказовості, значення освітній компоненті, формує дієву основу для реалізації принципу академічної доброчесності.

- Підготовка та публікація наукових, практичних, консультаційних, дорадчих та інших матеріалів у професійних виданнях є гарною платформою для обміну досвідом та ідеями, освоєння нових знань, поширення та обговорення нових авторських розробок та бачень.

- Профорієнтаційна діяльність – допомагає скласти оптимальну траєкторію професійного самовизначення майбутнього педагога, узгодити вимоги ринку праці й професійні компетенції та соціальні навички здобувачів освіти.

Основний зміст професійної діяльності викладача включає виконання цілісної сукупності взаємопов'язаних і взаємообумовлених функцій. Основними з них є навчальна, виховна, організаційна, профорієнтаційна та науково-дослідницька функції. Вони мають сприйматися у єдності, хоча одні функції можуть витікати з інших.

Залежно від суб'єктивної спрямованості викладача на реалізацію провідної функції, умовно серед викладачів ЗВО можна виділити три групи [3]:

- сфокусовані на педагогічних аспектах власної професійної діяльності;
- з помітно вираженою науково-дослідною спрямованістю у професійній діяльності;
- зі збалансованою орієнтацією на виконання освітніх та наукових дослідницьких задач професійної педагогічної діяльності.

Найбільш специфічним для викладача є поєднання педагогічної, наукової та дослідницької діяльності. Саме наукові дослідження дозволяють йому постійно підтримувати високий рівень своєї професійної компетенції в тій сфері, до якої належить освітня компонента, що подається для опанування. За результатами своєї науково-дослідної діяльності він може підготувати та захистити дослідницьку роботу на здобуття доктора філософії у обраній галузі, самореалізуватися у докторському дисертаційному проекті. Якщо ж педагогічна діяльність викладача не підкріплена активною науковою роботою, досить швидко згасає його професійна педагогічна майстерність.

Водночас розширюється діапазон психологічного та педагогічного впливу викладача на студентів. Дедалі більше вища освіта стає обов'язковим етапом у розвитку особистості. І цим створюються передумови для інноваційного розвитку, для переходу до науково-інформаційних технологій. Тому сьогодні викладач вже не може бути лише фахівцем у певній сфері науки та техніки, провідником відповідних знань та інформації, він має мати і ряд психологічних компетенцій.

Поняття професійної компетенції викладача виражає єдність теоретичної та практичної готовності викладача до здійснення педагогічної діяльності та

характеризує його професіоналізм у конкретній предметній галузі та у сфері педагогіки. Узагальнені вимоги на рівні теоретичного та практичного досвіду викладача містяться у кваліфікаційній характеристиці. В ідеалі повна відповідність викладача вимогам кваліфікаційної характеристики означає сформованість його теоретичних та практичних умінь педагогічно мислити та діяти. Це і становить професійно-педагогічну компетентність викладача.

Психологічна компетентність педагога передбачає максимально адекватне, пропорційне поєднання особистісних, професійних, комунікативних та особистісних якостей, які забезпечують високий рівень професійної самосвідомості, емоційну грамотність та вміння саморегуляції своїм психічними станом (О. Казаннікова). Така компетентність є багатопараметричною системою компонентів: ціннісно-мотиваційного (мотивація досягнень, оволодіння психологічними знаннями, ціннісні орієнтації); рефлексивного (суб'єк-суб'єктність у освітньому просторі, вибір стилю взаємодії, управління, тактики спілкування); організаторського; когнітивного (комплекс професійних психологічних знань); емоційно-вольового (емоційна грамотність, саморегуляція, емпатійність); самоактуалізуючого (самоконтроль та самовдосконалення) [1].

Професійна активність викладача ЗВО спрямована наразі і на створення якісного та безпечного освітньо-розвиваючого середовища, що проявляється у збалансованому поєднанні різних видів активностей. Участь у виховній роботі охоплює різноманітні заходи та ініціативи, спрямовані на розвиток особистості студентів поза межами академічного процесу. Викладачі активно сприяють організації студентського життя, створюючи умови для розвитку їхніх інтересів та потенціалу. Вони ініціюють та підтримують позааудиторні заходи, такі як: науково-популярні лекції, тематичні дискусії, культурні заходи, спортивні змагання та інші події, що сприяють розвитку різних аспектів особистості студентів. Крім того, викладачі виконують патронатну діяльність, яка полягає у створенні довірчого та підтримуючого середовища для студентів, допомагаючи їм у вирішенні особистих та навчальних питань, надаючи поради та підтримку в складних ситуаціях. Викладачі виступають в ролі наставників та менторів, що

сприяє формуванню позитивного студентського середовища та розвитку цінних міжособистісних взаємин. Вони стежать за загальним добробутом студентів та вносять вагому підтримку у їхній особистісний розвиток, сприяючи створенню гармонійного та динамічного навчального середовища.

Участь викладачів у академічному керівництві включає участь у роботі навчальних комісій, що відповідають за планування та контроль навчальних програм, організацію та координацію роботи викладачів, а також вирішення питань, пов'язаних зі змістом та якістю навчання. Крім цього, викладачі часто виступають у ролі кураторів груп, що означає відповідальність за супровід та підтримку студентів у навчальному процесі. Це включає в себе моніторинг академічної успішності студентів, вирішення конфліктних ситуацій, сприяння їхній адаптації до умов навчання та вироблення планів подальшого розвитку. Зокрема, академічне керівництво також може включати в себе виконання інших адміністративних функцій, пов'язаних з навчальним процесом, наприклад, реєстрацію студентів на курси, організацію навчальних заходів або взаємодію з іншими адміністративними підрозділами закладу щодо питань, пов'язаних з навчальною діяльністю.

Самоосвіта та професійний розвиток є важливою складовою професійної активності викладача. Викладачі постійно працюють над підвищенням свого рівня кваліфікації, оскільки це дозволяє їм бути в епіцентрі актуальних тенденцій та нововведень своїй галузі, а також ефективно впроваджувати їх у навчальний процес. Такому професійному зростанню сприяє участь у різних заходах як формальної (стажування, підвищення кваліфікації), так і неформальної освіти (тренінги, семінари, конференції, майстер-класи, культурні та освітні проекти тощо). Участь у тренінгах та семінарах також сприяє обміну досвідом, розвитку професійних навичок, включаючи комунікативні та лідерські, здатності ефективно працювати в команді та використовувати інноваційні технології в навчальному процесі.

Викладач має бути здатний адаптувати свій підхід до навчання відповідно до індивідуальних потреб та особливостей студентів. Специфіка реалізації

педагогічної активності включає в себе розуміння різних стилів навчання, інтересів та потреб групи студентів. Викладач також повинен заохочувати студентів до активної участі у навчальному процесі, створюючи мотиваційну атмосферу та сприяючи розвитку критичного мислення та аналітичних навичок. Стимулювання активної участі може включати в себе проведення дискусій, сприяння колективній роботі та використання інтерактивних методів навчання. Викладач повинен також створювати мотиваційну атмосферу, заохочуючи студентів до зацікавленості у навчанні, що сприяє їхньому академічному та особистісному розвитку.

Професійна діяльність викладача вищого навчального закладу є складною та відповідальною. Викладачі зустрічаються з різноманітними викликами, які включають складну взаємодію зі студентами, нестачу ресурсів, зростаюче навчальне навантаження, безпекові загрози у зв'язку з воєнними діями, а також постійну адаптацію до нових технологій та методів навчання. Одним з найважливіших викликів є забезпечення ефективної комунікації зі студентами, які можуть мати різні стилі навчання та індивідуальні потреби. Нестача ресурсів, таких як час та гроші, обмежує можливості викладачів у проведенні досліджень, розробці методичних матеріалів та підтримці студентських проектів, що може впливати на якість навчання. Навантаження роботи може ставити під загрозу якість навчання та спричиняти дистрес (Г. Сельє). Крім того, швидкий розвиток технологій вимагає від викладачів постійного вдосконалення та адаптації. Безпекова ситуація в Україні ставить ще й підвищені вимоги до резильєнтності та життєстійкості викладача ЗВО.

Незважаючи на ці труднощі, багато викладачів знаходять способи подолання викликів через професійний розвиток, співпрацю з колегами та використання інноваційних методів навчання. Важливо розуміти, що професійна активність викладача вимагає постійного вдосконалення та готовності до змін, що відбуваються в освітньому середовищі.

Висновки. Роль професійної активності викладача ЗВО як важливого елемента у високоефективній роботі у сучасній освітній системі надзвичайно

значуща. Діяльність викладача у закладі вищої освіти включає ряд заходів, спрямованих на забезпечення якісної освіти, наукового розвитку та професійного зростання як самого викладача, так і його студентів. Крім того, активний викладач здатний адаптуватися до змін, працювати в команді та розв'язувати складні завдання, що робить його конкурентоспроможним у сучасному освітньому середовищі. Професійна активність включає різні аспекти його діяльності: науково-дослідницької, методичної, організаційної, виховної, профорієнтаційної, професійного розвитку в царині неформальної освіти, підвищення кваліфікації, наукового керівництва та консультування, практичної роботи за спеціальністю. Основними викликами, з якими стикаються викладачі є складна взаємодія зі студентами, нестача ресурсів, безпекові заходи, зростаюче робоче навантаження, адаптація до нових технологій.

Список використаних джерел:

1. Бех, І. Д. Неперервна педагогічна освіта в Україні і зарубіжжі: досвід, інновації, тенденції [Електронний ресурс] // *Прес-служба НАПН України*. [офіц. сайт]. Київ, 2020. Режим доступу: <http://naps.gov.ua/ua/press/releases/2148/>
2. Казаннікова О. В. Психологічна компетентність педагога // *Modern problems and ways of their solution in science, transport, production and education*. 2012. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://sworld.com.ua/konfer29/1200.pdf>
3. Марцева Л. А. Компетентність як основа професійного успіху та самовдосконалення фахівців // *Науковий часопис НПУ імені М.П.Драгоманова*. Вип. 28, 2016. С. 35–39.
4. Монарьов Р. Г. Формування соціально-професійної активності майбутнього вчителя в навчально-виховному середовищі педагогічного університету : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» Черкаси, 2009. 20 с.
5. Радул В. В. Кравцов В. О., Михайліченко І. М. Основи професійного становлення особистості сучасного вчителя : навч. Посібник. Кіровоград: Поліграфічно-видавничий центр ТОВ «Імекс ЛТД», 2007. 252 с.

6. Сайт ЖДУ імені Івана Франка: Режим доступу: <https://zu.edu.ua/offic/prof.pdf>
7. Сайко Н., Гриньова М. Психологічна готовність майбутніх педагогів до соціально-педагогічної діяльності // *Естетика і етика педагогічної дії*, 2018, №17 .С. 160-171.